

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Пояснювальна записка

до класифікаційної роботи

магістра

на тему

**КОМПОЗИЦІЯ «СЕСТРА» ТА ФОРМУВАННЯ ЖИВОПИСНИХ УМІНЬ
СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ОБРАЗУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ**

Текст містить результати власних досліджень.

*Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають
посилання на відповідне джерело*

Виконала: Олексійчук Вікторія Миколаївна
студентка 1 курсу, групи 20 мгом
спеціальності
023 Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація

Керівник: Шевнюк О.Л., професор, доктор
педагогічних наук, зав. кафедри
образотворчого мистецтва
Національного педагогічного
університету імені
М.П.Драгоманова

Рецензент: Шулима Сергій Васильович,
викладач кафедри графічних
мистецтв Національної академії
образотворчого мистецтва та
архітектури

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

Педагогічний факультет

Кафедра образотворчого мистецтва

Освітньо-кваліфікаційний рівень **магістр**

Напрямок підготовки **02 Культура і мистецтво**

Спеціальність **023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
професор Шевнюк О.Л.
8 вересня 2021 року

**З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ СТУДЕНТУ**

Олексійчук Вікторії Миколаївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Композиція «Сестра» та формування живописних умінь створення портретного образу в процесі навчання студентів закладів вищої художньої освіти
керівник роботи (проекту) Шевнюк О.Л., професор, доктор педагогічних наук, зав. кафедри образотворчого мистецтва Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом від "8" вересня 2021 року № 1
2. Строк подання студентом роботи (проекту) 21 листопада 2022 року
3. Вихідні дані до роботи (проекту) Виконано авторський портрет сестри в українському народному вбранні, робота виконана в техніці олійного живопису, розроблена методика навчання студентів закладів вищої освіти.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 - 4.1. Конкретизувати роль живописних умінь художника в створенні портретного зображення.
 - 4.2. Визначити мету і зміст формування живописних умінь студентів закладів вищої освіти.
 - 4.3. Розробити ефективні методи навчання живописного портретного зображення в процесі навчання студентів ЗВО.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Полотно льон, середнє зерно 90х60 см., підрамник

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1			
2			

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1.	Затвердження теми дипломного проекту		Виконано
2.	Збір теоретичного, практичного та творчого матеріалу до дипломного проекту		Виконано
3.	Затвердження ескізів дипломного проекту		Виконано
4.	Творча робота над дипломним проектом		Виконано
5.	Формулювання висновків дипломного проекту		Виконано
6.	Попередній захист проекту		Виконано

7. Дата видачі завдання 8 вересня 2021 р.

Студент

(підпис)

Олексійчук В.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Шевнюк О.Л.

(прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання)

Примітки:

1. Форму призначено для видачі завдання студенту на виконання дипломної роботи (проекту) і контролю за ходом роботи з боку кафедри і директора інституту (декана факультету).
2. Розробляється керівником дипломної роботи (проекту). Видається кафедрою.
3. Формат бланка А4 (210 × 297 мм), 2 сторінки

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ДЕРЖАВНОЇ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУ**

Направляється студент **Олексійчук В.М.**

(прізвище та ініціали)

до захисту дипломної роботи (проекту)

за напрямом підготовки **02 Культура і мистецтво**

спеціальністю **023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація**

на тему: Композиція «Сестра» та формування живописних умінь створення
портретного образу в процесі навчання студентів вищої художньої освіти

Дипломний проект і рецензія додаються.

Декан Факультету

проф.Олефіренко Т.О.

Довідка про успішність

Олексійчук В.М.

(прізвище та ініціали студента)

за період навчання на педагогічному факультеті з 2022 року до 2023 року
повністю виконав навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з
таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно 52,94%, добре 47,06%, задовільно 0 %;

шкалою ECTS: А 52,9%; В 29,4 %; С 17,6 %; D 0 %; E 0 %.

Секретар факультету

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Висновок керівника дипломної роботи (проекту)

Студент (ка)

виконала всі завдання дипломного проектування, підтвердила здатність розв'язувати складні завдання та проблеми в сфері образотворчого мистецтва

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

"23" листопада 2022 року

Висновок кафедри про дипломну роботу (проект)

Дипломний проект розглянуто.

Студент

Алексійчук В. М.

(прізвище та ініціали)

допускається до захисту даного проекту в Державній екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

образотворчого мистецтва

професор О.Л.Шевнюк

Примітки:

1. Зазначаються дані щодо навчальних досягнень студента за період навчання у вищому навчальному закладі, висновок керівника дипломної роботи (проекту) та висновок кафедри про дипломну роботу (проект).
2. Формат бланка А5 (148×210 мм), 2 сторінки.

ВІДГУК НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Олексійчук Вікторії Миколаївни

(Прізвище, ім'я, по-батькові)

Зі спеціальності **023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація**

ОР **магістр**

Тема дипломної роботи

КОМПОЗИЦІЯ «СЕСТРА» ТА ФОРМУВАННЯ ЖИВОПИСНИХ УМІНЬ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ОБРАЗУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

Матеріали:

Полотно, олія

1. Актуальність теми

У пропонуваній кваліфікаційній роботі висвітлено актуальну проблему формування живописних умінь створення портретного образу в процесі навчання студентів закладів вищої художньої освіти, характер розкриття якої підтверджує здатність розв'язувати складні задачі та проблеми у галузі образотворчого мистецтва під час практичної діяльності або у процесі його навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог, що повною мірою відповідає 7 рівню Національної рамки кваліфікацій України.

2. Позитивні якості роботи

У дослідженні схарактеризовано особливості формування живописних умінь створення портретного образу в процесі навчання студентів закладів вищої художньої освіти, визначено ефективні педагогічні умови цього процесу; запропоновано ефективні підходи до навчання портретного живопису, а також методичні прийоми, які доцільно використовувати викладачеві в його художньо-педагогічній діяльності.

У творчій частині роботи авторка показала достатній рівень володіння технікою створення живописного портрету, вміння працювати в матеріалі, грамотно визначати композиційне і колірне рішення, послідовно працювати над композицією.

3. Практична цінність висновків і рекомендацій

Матеріали дослідження і творча робота стануть у нагоді викладачам ЗВО, які прагнуть розвивати фахові вміння майбутніх художників, всім, кого цікавлять проблеми навчання портретного мистецтва.

4. Наявність недоліків роботи

У дослідженні недостатню увагу приділено системності навчальних завдань з портретного живопису. Творча робота характеризується ігноруванням колірності тіней, а також живописною нерозробленістю тла.

5. Загальна оцінка роботи

Робота заслуговує позитивної оцінки

Науковий керівник _____

(підпис)

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

(вказати впринципі повне ім'я, прізвище, звання, посада та місце роботи)

Шевнюк О.Л.

(прізвище, ініціали)

« 02» грудня 2022 р.

РЕЦЕНЗІЯ НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Олексійчук Вікторії Миколаївни

(Прізвище, ім'я, по-батькові)

Зі спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація

ОКР магістр

Тема дипломної роботи КОМПОЗИЦІЯ «СЕСТРА» ТА ФОРМУВАННЯ ЖИВОПИСНИХ УМІНЬ
СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ОБРАЗУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

1. Висновок про ступінь відповідності виконаної роботи дипломній кваліфікації і профілюючій спеціальності

У запропонованій до рецензії творчій роботі авторка продемонструвала достатнє володіння навичками академічного портретного живопису, характер виконання якого підтверджує здатність дипломанта розв'язувати складні задачі та проблеми у галузі образотворчого мистецтва під час практичної діяльності або у процесі його навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог. Вона передбачає застосування сучасних художніх теорій і технологій, а також методів мистецтвознавчих і педагогічних наук.

2. Перелік позитивних якостей роботи (з виділенням елементів творчості)

Авторка звернулася до створення настроєвого портретного образу улюбленої сестри, який для неї уособлює щасливе майбутнє України. Колірне рішення, побудоване на кольорних акцентах, підтримане стриманістю композиційної вертикалі. У теоретичному дослідженні авторка досліджує формування живописних умінь створення портретного образу в процесі навчання студентів закладів вищої художньої освіти, акцентуючи увагу на меті та змісті такого навчання.

3. Перелік основних недоліків роботи

Композиційне рішення портрету є достатньо стандартним, тло недостатньо виразним, живописне рішення відзначене ігноруванням відносин теплохолодності. Дослідження потребує більших акцентів на апробування системи практичних завдань з портретного живопису для студентів ЗВО.

4. Загальна оцінка роботи

Робота заслуговує на позитивну оцінку

5. Висновок про можливість присвоєння випускнику кваліфікації

Кваліфікаційна робота є завершеною достатньо самостійною авторською композицією та дослідженням, пов'язаним з однією з актуальних проблем навчання образотворчого мистецтва, містить елементи новизни та практичного значення.

Дипломна робота відповідає вимогам, які висуваються до кваліфікаційних робіт, а її автор — Олексійчук Вікторія — з повним правом заслуговує присвоєння ступеня магістра образотворчого мистецтва.

Рецензент

(Шулима СВ)

Шулима Сергій Васильович,

викладач кафедри графічних мистецтв

Національної Академії образотворчого мистецтва і архітектури

Лідпис

засвідчую.

Начальник відділу кадрів

« 02 » грудня 2022 р.

Довідка
про результати антиплагіатної перевірки магістерської роботи

Комісією з академічної етики педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова здійснено перевірку магістерської роботи на тему: **КОМПОЗИЦІЯ «СЕСТРА» ТА ФОРМУВАННЯ ЖИВОПИСНИХ УМІНЬ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ОБРАЗУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ**

студентки (та) 2 курсу спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація **Олексійчук Вікторії Миколаївни** щодо дотримання норм академічної етики.

За результатами аналізу роботи та аналізу звіту подібності, який було згенеровано системою виявлення збігів/ідентичності/схожості компанії UNICHECK, комісія дійшла до наступного висновку (*вибрати один з варіантів*):

1) Комісією не виявлено академічного плагіату. Дана магістерська робота може бути допущена до захисту на засіданні Екзаменаційної Комісії.

2) Комісією частково виявлені текстові запозичення – 5,94%, зокрема, модифікації, що носять технічний характер, неправильне оформлення джерел. Дана магістерська робота може бути допущена до захисту на засіданні Екзаменаційної Комісії.

3) Комісією виявлено академічний плагіат (обґрунтування факту академічного плагіату додається). Дана магістерська робота не може бути допущена до захисту на засіданні Екзаменаційної Комісії.

4) Інше

Голова комісії

Секретар комісії

Матвієнко О.В.

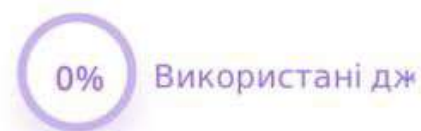
Шулигіна Р.А.

Дата 02.01.2022р.

ДИПЛОМ Олексійчук Вікторія (4)

Завантажено: 11/23/2022 | Перевірено: 11/23/2022

● Схожість ● Цитата ● Використані джерела ● Заміна символів

Схожість

Omitted web

101

1	www.narodnaosvita.kiev.ua https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=373	4.01%
2	portret.lviv.ua http://portret.lviv.ua/istoriya.html	0.96%
3	moyaosvita.com.ua https://moyaosvita.com.ua/mustectvo/mona-liza-opis-kartini-leonardo-da-vinchi/	0.91%
4	bdpu.org.ua https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/2020-Prav-Materialy-konferentsii-2020-23.12.2020-doc.pdf	0.72%
5	rhythmsdance.com.ua https://rhythmsdance.com.ua/yak-namalyuvati-oblichchya-lyudini-olivcem-poetapno/	0.67%
6	rhythmsdance.com.ua https://rhythmsdance.com.ua/pobudova-cholovichogo-oblichchya/	0.67%
7	uk.wikipedia.org https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82	0.55%
8	ped.bobrodobro.ru https://ped.bobrodobro.ru/60377	0.46%
9	smekni.com https://smekni.com/a/179043-2/rozvitok-kompozitsynikh-umn-uchnv-pochatkovikh-klasv-na-urokakh-tematichnogo-malyuv...	0.38%
10	ipood.com.ua http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2021/Shtepura_diser_pas.pdf	0.35%

Образний пошук

Пов'язаний вміст

George Hartley | Visual art, American art, Artwork

Пов'язані пошукові запити

Outdoor

Painting Portrait Blue Flower Girl 14 x 11 | Etsy |...

Божко Ніна Григорівна (Україна, 1928) | Рисунки...

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЖИВОПИСНІ УМІННЯ ХУДОЖНИКА В ПОРТРЕТНОМУ МИСТЕЦТВІ	6
1.1. Живописні уміння художника як основа його портретної творчості	6
1.2. Аналіз образотворчих аналогів і джерел	11
1.3.Творча робота над створенням художнього образу, його композиційним і колористичним вирішенням	13
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЖИВОПИСНИХ УМІНЬ ПОРТРЕТНОГО ЗОБРАЖЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ	17
2.1. Мета і зміст формування живописних умінь живописного зображення у студентів закладів вищої художньої освіти освіти	17
2.2. Методи формування у студентів живописних умінь створення портретного зображення з	24
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30
ДОДАТКИ	32

ВСТУП

Актуальність теми. Робота присвячується формуванню у студентів вищих закладів художньої освіти умінь створення портретного образу. Вміння користуватися цими знаннями та вміннями на практиці дасть змогу в майбутньому досконало опанувати навички зображення не просто голови людини, а саме вміння виражати емоції та стан особистості через портретний образ.

В навчальних закладах, на жаль, досить часто ігнорують проблеми, спрямовані на відображення емоцій та символів, зображених на картині. Саме тому часто отримуємо просто фотокопію людини, цікаву, можливо, для натурника, але не для інших глядачів. На мою думку, це досить важлива тема для вивчення, якою не слід нехтувати, адже портрет є одним з основних жанрів образотворчого мистецтва, що зображує зовнішність конкретної людини, іноді групи людей. Головним завданням художника-портретиста вважається домогтися не лише максимальної зовнішньої подібності портрета з оригіналом, але й точно передати індивідуальні риси характеру, створення образу, що буде типовим для тієї чи іншої епохи.

Загалом, портретні зображення є ключовими для кожної епохи, аби закарбувати для наступних поколінь відомих культурних та політичних діячів. Портрет є саме однією з основ, яку просто необхідно зрозуміти, та вміння передати на полотні, аби створити реалістичні та справді цікаві образи.

В різних культурах, на різних континентах впродовж тисячоліть історія живопису дає нам безперервну течію відчуття атмосфери тих часів. Вивчення студентами законів портретного зображення необхідно насамперед для кращого розкриття їх природних здібностей та розвитку креативності.

Враховуючи важливість даної теми, її актуальність з точки зору розвитку студентів було обрано тему роботи, пов'язану з вивченням особливостей формування живописних умінь створення зображення портрету та їх місця в образотворчій діяльності студентів.

Мета дослідження – обґрунтувати та розробити методику формування живописних умінь створення портретного зображення у студентів закладів вищої художньої освіти; створити авторську композицію «Сестра».

Завдання дослідження:

- конкретизувати роль живописних умінь художника в створенні портретного зображення;
- визначити мету і зміст формування живописних умінь студентів закладів вищої освіти;
- розробити ефективні методи навчання живописного портретного зображення в процесі навчання студентів ЗВО.

Об’єкт дослідження - навчання образотворчого мистецтва студентів закладів вищої художньої освіти.

Предмет дослідження - методика формування живописних умінь створення портретного зображення у студентів ЗВО.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань дослідження були використані такі теоретичні та емпіричні методи: аналітичний – для вивчення, мистецтвознавчої, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; систематизація, класифікація та узагальнення – для визначення змісту навчання живопису в системі сучасної освіти; системно-структурний – для виявлення структури методів навчання композиції у вищих навчальних закладах; моделювання – для проєктування оптимальних методів навчання живописного зображення портрету на заняттях для подальшого розвитку творчого потенціалу студентів; спостереження – для виявлення ефективності запропонованої методики та запропонованих практичних завдань.

Наукова новизна дослідження:

- вперше систематизовано сучасні методи формування у студентів вищих навчальних закладів живописних умінь зображувати портрет з акцентом на емоційний стан;
- конкретизовано особливості колористичного та композиційного пошуку в процесі роботи над авторською композицією "Сестра" ;

- уточнено мету і зміст навчання портретного зображення на заняттях у закладах вищої художньої освіти;

- подальшого розвитку набули уявлення щодо формування живописних умінь студентів.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дослідження полягає в розробці рекомендацій щодо впровадження в практику закладів вищої освіти методики навчання портретного зображення, яка може бути продуктивно використана з метою формування професійного досвіду майбутніх художників, удосконалення кваліфікації викладачів мистецьких дисциплін, збагачення методичної складової підготовки вчителів образотворчого мистецтва закладів загальної середньої освіти, художньо-естетичного виховання молоді.

Матеріали проведеного наукового дослідження були висвітлені у науковій статті автора:

Олексійчук В.М. Етапність формування навичок студентів вищих навчальних закладів при створенні портретного образу. Матеріали науково-практичної конференції «Розвиток наукових міжгалузевих досліджень» (м. Вінниця, 26-27 листопада 2021р.). - Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 32-35 (рис.1 - 4).

Матеріали наукової роботи апробовано у виступі автора на ІХ Всеукраїнській студентській науковій конференції «Розвиток наукових міжгалузевих досліджень», м. Умань, 12 травня 2022 року.

РОЗДІЛ 1. ЖИВОПИСНІ УМІННЯ ХУДОЖНИКА В ПОРТРЕТНОМУ МИСТЕЦТВІ

1.1. Живописні уміння художника як основа його портретної творчості

Створення портретів – це особливий напрямок живопису, що потребує неабияких навичок та умінь. Існує величезна кількість різноманітних стилів зображення людини. Для того, щоб вивчити їх та удосконалювати рівень своїх робіт, необхідні знання та відповідні живописні уміння. Результат навчання потребує постійної практики та повторення пройденого. І новачок, і справжній майстер портретного зображення потребує постійного навчання і навичок.

Впродовж усього існування людства історія розвитку живопису різноманітних регіонів та народів — це безперервний потік творчості, що триває дотепер. До недавніх часів воно спиралось в більшості на релігійні та класичні мотиви, а згодом долучилися більш абстрактні та концептуальні підходи.

Портрет – це форма передачі зображення людини, з основним фокусом на на обличчі. Портрет також передає психологічний стан, соціальний статус і належність до певної історичної епохи [9].

Головним завданням портрету є відображення внутрішнього стану людини, емоцій та характеру. Залежно від способу виконання та призначення, розрізняють наступні види портретів: камерний, костюмований, колективний, парадний, історичний, сімейний, релігійний та автопортрет.

Найпоширенішим є парадний портрет, він є одним з найвельможних. Колись таку картину могли дозволити собі лише імператори, графи та вельможі. Портрет призначався для піднесення людини. Все на полотні зображували з розкішшю та всіляко показуючи свої багатства, що, в свою чергу, не повинно було відволікати глядача від основного – натурника. Розміщували особу по центру, стоячи або ж сидячи у весь зріст. Для кожного

періоду історії притаманна суворая гамма кольорів, а емоції на обличчі були врівноваженими та спокійними.

Камерний портрет слугував відображенню духовності та емоційного стану. Темний фон позаду робили аби виділити світлу постать людини на передньому плані. Писали за чіткими канонами. Картина рідше була у повний зріст, одяг скромніший та не менш елегантний.

На групових портретах зображували не менше трьох людей, пов'язаних однією подією. Це могло бути якесь сімейне свято чи ділове засідання.

Індивідуальний портрет зображував лиш одну людину.

Особливим жанром є автопортрет, тобто зображення самого себе, досить рідко в повний зріст.

Також портрети поділяють на поясний, погрудний чи у весь зріст.

Найдавнішим зображенням людини є рисунок, знайдений в печері Франції, його приблизний вік - 27000 років, проте назвати його портретом неможливо

Місцем зародження портрету вважають стародавні цивілізації, такі як Єгипет, Греція та Рим.

Головною рисою постаті людини в Єгипті було впізнаване всіма зображення голови в профіль, очей у фас, плечей та рук у фас, а ноги в профіль. Цей стиль зображення людини важко сплутати з іншою епохою саме через наявність суворой системи канонів. Проте згодом дотримання цих канонів зіграло гальмівну роль, заважаючи розвитку в зображенні більш реалістичного.

Саме в Стародавній Греції з'являється технологія під назвою енкаустика. До нашого часу дійшло ім'я Яйя з Кізіка (Iaia of Syzicus), яка створила портрети в даній техніці. Також було знайдено її автопортрет (рис.1.1).

Наступним періодом в історії мистецтва та, зокрема, створення портретів була Римська імперія. На перший план тут у портреті вийшли правдивість і точні характеристики. Портрети з мармуру в Давньому Римі створювали для вшанування предків та померлих.

Такі маски мали певне призначення в похоронному ритуалі тих часів. Люди відповідного віку та зросту одягали маски на себе та сідали навколо покійного, а родич або ж син говорили прощальну промову. Після церемонії поховання маски складали в родинну шафу.

Цікаво, що державні злочинці або ж люди, яких позбавили громадянства, не мали отримати посмертну маску та влаштовувати подібні церемонії.

Художник не намагався ідеалізувати своїх натурників, зберігаючи натуральні риси обличчя, навіть якщо це було подвійне підборіддя, зайва вага тіла чи зморшки, що виникли під впливом поважного віку людини. Для прикладу розглянемо погруддя імператора Вітеллія (рис.1.2). Тобто спиралися більш на точну копію людину, аніж її ідеалізацію та красиву картинку. В Давньому Римі також можна зустріти перші монети, на яких викарбувано портрет володаря.

В Добу Середньовіччя портрет втрачає свою актуальність, набуває виключно релігійного характеру. Портрет набуває нових рис: площинність, схематизм, християнські чесноти тощо. Замовляли портрети лише люди високого статку.

В храмах за допомогою фресок увічнювали королів та володарів земель. В таких портретах художник підкреслював християнські чесноти володаря, крім розкішних шатів портретованого, в його руках хрест.

Портрети на монетах зображували вже в більш спрощеному форматі, саме тому дуже важко розпізнати, чий портрет викарбувано без відповідного підпису.

Епоха пізнього Середньовіччя зображувала людей за допомогою скульптури. Вона стала періодом занепаду портретного живопису, що помітно втратою реалістичності та інтересом до духовності.

У добу Відродження кількість замовників, які хотіли собі портрет зросла. Так виникли портрети, що зображають професії, це міг бути портрет

скульптора, кравця, архітектора тощо. Характерною ознакою того часу стало зображення портрету в профіль або в три чверті.

Портрети Північної Європи довгий час трималися маленького формату, зберігаючи інтимність та приватність. Їх прирівнювали до сучасних фотознімків і тримали в закритих кімнатах.

Франція в XVI столітті не користувалася популярністю в жанрі портрет, переважно використовували графічні матеріали. Поширилося використання алегорії, що можна спостерігати у фресках. Дж.Бедола зобразив портрет хлопця-підлітка Алессандро Фарнезе як володаря Парми. Худорлявий юнак в лицарських обладунках сидить на земній кулі, а Паллада тримає в руці його герб.

“До XVII століття основними художніми творами в Україні залишалися ікони. Перехідну роль між іконописом і світським портретним живописом займали парсуни — портрети, виконані прийомами іконописної техніки. Заможні сім'ї козацької старшини масово замовляли свої портрети” [2].

Доба Бароко успадковує передачу величі особи, її значимість та шляхетність. З'являються портрети музикантів, особливою популярністю вони користувалися у Венеції. На картинах все рідше зустрічаються спокійні обличчя. При зображенні мучеників художник намагався передати їхні страждання. Групові портрети передають веселощі, сміх та відтворення всіляких гримас.

Таким неспокійним обличчям підпорядковувався неспокійний рух тіла на картині, популярними стали тема війни чи викрадення. Відомими портретистами тієї доби є Д. Веласкес, Рембрандт, Ф. Галс. Велику роль у барокових портретах грає світло, що визначає композицію твору. Художники часто використовують саме штучне світло, подекуди крізь темряву помітно його яскраві плями.

У XVIII ст. на зміну бароко приходить рококо, де можемо спостерігати відмову від смутку та печалі; зображені постаті усміхнені та легкі для сприйняття по тоновій гамі картини. Жінки-аристократки, що попри все

намагалися через картину зберегти свою молодість та вроду, довгий час захоплювалося рококо. Саме тому в портретах тієї доби ми бачимо ніби порцелянових ляльок, за якими ховалися доволі мужні та стримані жінки при владі. Натомість трати зазнав чоловічий портрет доби рококо, через вимогу до усміхненості, красивої картинки та витонченості. Чоловіки ж хотіли постати мужніми та сильними.

У XVIII столітті в Європу прийшла Доба Просвітництва. Людина знову вірить у свої сили та спроможність впливати на інших. Доба ампір характеризується акцентом на поверхневність, ідеалізація, такі люди, як правило, займали високі посади. Замовлення портретів набувало масового характеру.

“Показовим фактом зміни світогляду в бік демократизації стала поява в середині XVIII ст. зображень селян в інтер’єрах палаців Жевуських у Підгірцях і Роздолі. Селянські портрети, однак, в загальній мистецькій ситуації все ж були винятком – як данина моді у магнатському середовищі” [13].

В цей час зростає вплив європейської школи на український живопис. Збережено імена чужоземних майстрів, що писали портрети українських діячів.

У XX столітті розвиваються технології, з’являються фото та відео, що завдає істотного впливу на портретний жанр, роблячи його неактуальним. Та він не зникає, його головна задача тепер - відрображення психологічного стану натурника.

Одними з найвидатніших портретистів кінця XIX-XX століття, які створювали емоційно і смислово насичені образи, є Амедео Модільяні (портрет Луні Чековські), Густав Клімт (портрет Адель Блох-Бауер), Пабло Пікассо (портрет Поля у костюмі Арлекіна), Сальвадор Далі (Галаріна) та Олександр Мурашко («Дівчинка в червоному»).

Сучасний італійський художник Антоніо Фінеллі зображує на своїх полотнах людей похилого віку. В його роботах помітне відображення людського досвіду та почуттів пережитого. Його роботи переважно виконані

олівцем та нагадують монохромні фотознімки. Він детально промальовує кожну зморшку, в якій схований людський досвід.

Портретний живопис і надалі продовжує свій невпинний розвиток, вдосконалюючись щодо живописних умінь їхніх виконавців.

1.2. Аналіз образотворчих аналогів і джерел

Якби портрет як жанр образотворчого мистецтва був лише попередником фотографії та виконував її функцію, то в ХХ столітті він просто зникнув би, чого, на щастя, не сталося. В наш час навіть маленька дитина може зробити знімок, просто натиснувши кнопку на своєму смартфоні. Однак, портрет досі не втрачає своєї актуальності. Тому призначення портрета значно більше, аніж фотографії. За допомогою живопису художник передає значно більше інформації глядачам через різноманітні символи та знаки.

Для того, аби краще розуміти значення портретного живопису, варто вміти аналізувати картини художників, їхню композиційну побудову та колірне рішення.

Пропоную розглянути відомий твір портрет Мони Лізи, що в перекладі на українську означає «Портрет пані Лізи Джокондо» (Рис.1.2.1). Про цю жінку майже нічого не відомо, хіба те, що вона народилася та жила у Флоренції, мала досить знатне походження. Та є й інші версії того, хто зображений на полотні. Слово *mona* з'явилося в результаті скорочення словосполучення «*ma donna*» (моя пані). Назва “Мона Ліза” досить швидко поширилося та стало загальноживаним. На початку ХХ століття полотно викрали, та його вдалося повернути. Після цієї події «Джоконда» стала легендарною.

Зображена без брів та з поголеними у верхній частині чола волоссям, що не дивно для епохи Відродження. У той час багато жінок таким чином прикрашали себе. Жінка повернена впівоберта до глядача, ледь помітно посміхаючись. Якщо придивитися, то можна помітити парасет. Це вказує на

те, що вона сиділа на балконі. З обох сторін бачимо частини колон, з огляду на це можна припустити, що полотно було більше, але згодом його обрізали.

Характерною особливістю картини є сувора відповідність еталонам портретного жанру, законам ритму й гармонії. Жіночу фігуру вписано в прямокутник, а хвилясте волосся доповнено напівпрозорою вуаллю, що може бути ознакою жалоби, але підтвердити подібні здогади не вийшло. Одна рука героїні лежить на підлокітнику, утворюючи нижню сторону прямокутника, а долоню другий накриває її зверху, що робить композицію цілісною [4].

Дослідники вважають, що загадковість картини полягає саме в посмішці жінки.

Якщо припустити, що вуаль свідчить про недавню смерть когось із близьких, посмішка сприймається деякими як сумна і меланхолійна. Втім, вуаль може означати й щось інше. Якщо припустити, що художник наділив її позитивним змістом, то вираз обличчя здається лукавим, грайливим. Виходячи з цього, можна сказати що кожен мистецтвознавець знаходить щось своє, обґрунтовуючи та характеризуючи погляд, міміку та настрій жінки.

Відомим твором образотворчого мистецтва в жанрі портрет є картина Сандро Боттічеллі, художника тосканської школи - "Портрет молодої жінки", написаний приблизно у 1480 - 1485 роках. Є припущення, що насправді картина написана Якопом дель Селлайо.

Натурницею ймовірно була Симонетта Веспуччі - одна з найпрекрасніших жінок епохи флорентійського Ренесансу.

Художник зображує суворий профіль з доволі витонченим силуетом на тлі жорсткою рами чи вікна. Робота є портретно ідеалізованою, що наближує образ жінки до типу особи, що зустрічається в релігійних роботах майстра. Обличчя жінки трішки сумне та задумливе, а погляд світлий, спрямований далеко вперед, і, в той же час, глибоко всередину, вона сфокусована на своєму внутрішньому стані.

Відома картина Олександра Мурашко "Дівчинка в червоному капелюсі" (рис.1.2.2.) є чудовим прикладом імпресіоністського портрета. Робота майстра

захоплює надзвичайною технікою живопису та своєю витонченістю. Живописності додає контраст яскравого червоного капелюха та складних сірувати-темних відтінків на задньому плані. Саме капелюх першим впадає в око, адже видніється червоною яскравою плямою яка контрастує з темним вбранням. Широкий вільний мазок і акцент на колірній домінанті становить основу живописного рішення створеного Мурашком портрету.

З філігранною точністю майстра вдалося відтворити ніжні риси обличчя моделі. Портрет демонструє вміння автора працювати із загальним освітленням для повнішого розкриття образів. Картина по праву вважається однією з найвідоміших робіт українських майстрів зламу XIX-XX ст. [5]

1.3. Творча робота над художнім образом, композиційним і колористичним вирішенням

Обираючи тему та спосіб виконання моєї дипломної роботи, я спиралася на любов до портрета з дитинства. Як тільки зробила перші кроки у напрямку мистецтва зрозуміла, що хочу навчитися малювати саме людей, їх емоції, радісні чи не дуже. На мою думку, багато художників знаходять натхнення саме в цьому напрямку.

Героєм дипломного проекту обрала свою сестру, яка, мов найкраща подруга та втілення мене самої. Образ вирішила відтворити в українських мотивах. Дитина, сповнена надії та смутку в очах водночас. Надії на світле майбутнє та смутку за рідну неньку Україну, на плечі якої зійшла така непростя доля.

Одним з основних засобів художньої виразності роботи є колір. Адже саме за допомогою нього можна вплинути емоційно на сприйняття картини.

Безумовно, аби навчитися писати портрет, художнику необхідно багато малювати з натури. Перед тим, як вирішити композицію полотна, я робила багато замальовок з різних ракурсів, змінювала стиль та деталі, доки не знайшла те, що відчула душею.

Я вважаю що важливим в написанні картини є саме деталі та символи. Одним з таких символів на картині є букет сухоцвіток, що символізує українську націю, яка ніколи не зав'яне та буде квітнути завжди яскравими барвами.

Також варто не забувати у вирішенні закони повітряної перспективи: майже силуетне, з зеленувато-синіми відтінками зображення дерев на дальньому плані. Без таких речей неможливо створити картину з відчуттям глибини та реалістичності. Варто виділити щось головне.

Після композиційного вирішення портрета та визначення з деталями, можна переносити зображення на полотно, спочатку намітивши олівцем розташування об'єктів, а згодом переходити до роботи в кольорі.

Твір виконано олійними фарбами. Саме вони дають змогу передати яскравість та багатоколірність портрету в українському вбранні, з уточненням всіх відтінків до промальовування деталей, шляхом багатошарового живопису з олодними кольорами на світлі та темнішими в тінях.

На передньому плані зображено українку в національному вбранні та з букетом в руках. У глибині картини змальовано дерева, маленький ліс, що натякає на важливість не заблукати при виборі правильного шляху.

На голові дівчини бачимо український вінок з різноманітними квітами. Дослідники вважають, що український вінок символізує бажання мирного неба над головою, та слугує оберегом від злих духів тих, хто його носить. Цікавим фактом є те, що у вінку не варто збирати більш як 12 різновидів квітів. Коли дівчинка плела вінок, вона ніби загадувала бажання, тому кожен був індивідуальний та ніс у собі певне значення. Мак у вінку – символ краси та молодості дівчини. Ромашка символізує вірність, ніжність та кохання, соняшник – вірною будеш. М'ята у вінку здоров'я оберігає, а волошки – людяність зберігають. Аби такий вінок мав особливу силу, влітали в нього полин та листя дубу, що символізувало хоробрість та силу. Та найвірнішою рослиною залишається барвінок, символ невмирущої дівочої краси та молодості.

Стрічки у вінку також не випадкових кольорів, їх, як і квіти, влітали для певного значення та сили. Їх підбирали відповідно до довжини волосся, або ж трішки довші. Жовті стрічки на картині – символ сонечка, яке світить нам та зігріває душу, даючи надію на щасливе життя. Блакитні символізують воду та небо, мирне небо. А ось червона зображає щирість. Таку собі дитячу віру у світле майбутнє, адже саме маленькі діти – то надія та продовження нашої країни.

Очі у дівчинки зелені, що характеризує її як розсудливу та обережну людину. На плечі спадає світло-русяве пухнасте волоссячко. Така собі маленька українка з відчуттям надії у юних оченятах. Позаду темний ліс, наші страхи та побоювання, але дівчинка не обертається, вона впевнено та з надією дивиться вперед. На неї світить сонце.

Перед тим, як працювати в кольорі, варто визначитися з гамою, співвіднести кольори між собою. Тому я обрала темніший задній план та світлий, яскравий передній план. При роботі варто працювати з усіма частинами поступово, починаючи з великих колірних плям і до деталей на завершені роботи, не забуваючи про рефлекси та контрастність зображення.

Полотно для роботи я обрала досить міцне, середньої зернистості, натягнуте на підрамнику. Саме від якості натягнення полотна на підрамник залежить довготривалість та збереженість картини. Підрамник обрала міцний та легкий. Я використала вже натягнуте та проґрунтоване полотно.

Етапи виконання дипломного проєкту:

1. Вибір мотиву та розташування портрету. Для цього я вбрала модель в національному костюмі та зробила фото-референс у різних ракурсах, при різному освітленні та з різними деталями. Після чого обрала найбільш вдалий знімок (рис. 1.3.1.) та перейшла до розробки композиції за допомогою ескізів. Малювала картину з натурниці. Варто пам'ятати, що зображення має сприйматися цілісно та виконуватися у співвідношеннях. В етюді головною метою є передати основні колірні розходження. Дерев зображено більш силуетно, як і задній план загалом. Наше око сприймає все плямами, тому

робота починається із зображення загальних плям, після чого уточнюються деталі.

При зображенні портрету художник передає саме емоцію натурника, аби задати настрій на полотні. Необхідно закохатися у свою роботу, адже без любові того, що створюєш не буває хорошого результату.

2.Робота на великому форматі, начерк. Після вирішення композиційних і тональних уточнень, я перейшла до роботи в повному форматі. Розмір я обрала 90x60. Зробила начерк олівцем, після чого закріпила його фарбою темного відтінку. Наступним етапом є визначення з палітрою необхідних кольорів.

3.Визначення з колірною гамою. Тут стикаємося з потребою в знаннях кольорознавства. Колірна гама портрету залежить від освітлення.

4.Робота в кольорі. Як згадувала вище, рухатися варто від загальних плям, і до уточнення деталей. На заняттях нам завжди радили сприймати об'єкти загально (плямами) для легшого визначення світлотіні, колірних відношень тощо. Малювати потрібно не забуваючи й про те, що локальний колір предметів з віддаленням суттєво змінюється, що пояснюється присутністю голубувато-сірого кольору в глибині.

5.Остання стадія роботи розрахована на узагальнення тональних та колірних співвідношень. На даному етапі прописую деталі та завершаю роботу.

Всю послідовність роботи відображено у додатку (Рис. 1.3.1., 1.3.2, 1.3.3.).

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ УМІНЬ КОМПОЗИЦІЙНОГО ЗОБРАЖЕННЯ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Мета і зміст формування базових умінь композиційного вирішення роботи в учнів закладів вищої художньої освіти освіти

В нашому столітті тема компетентності та розвитку є досить ваговою. Бачення композиції в образотворчому мистецтві впливає на рівень художнього розвитку та просторової уяви.

Метою дисципліни “Образотворче мистецтво” є виявлення в студентів художньо-естетичного смаку, розвитку уяви та опанування різноманітних художніх технік. Тому ця тема є досить актуальною для вивчення.

Важливо виховати у студентів відчуття гармонії та естетичного смаку, здатність передавати емоції на полотно та підмічати щось незвичайне. Розвинути творчий потенціал та оригінальне, нестандартне мислення. Варто приділяти уваги спостереження за іншими роботами, здійснювати їх постійний аналіз. Дуже важливо, щоби студенти не просто копіювали роботи майстрів, а створювали свої, неповторні твори мистецтва.

Якщо говорити про вивчення такого предмету важливо не забувати про її історію розвитку, які є види образотворчого мистецтва та представники. Розвинути у студентів вміння оцінювати та критикувати роботи інших та свої роботи.

Вищим рівнем творчості у практичній діяльності педагога науковець вважає "створення принципово нових, високоефективних систем навчання, виховання і розвитку школярів" [11, с. 9].

Для успішного засвоєння студентами дисципліни, варто враховувати певні передумови навчання:

- врахування віку, загального рівня творчих здібностей групи, індивідуальні характеристики та особливості кожного;

- ініціювати студентів до розуміння сутності мистецтва за допомогою емоційного сприйняття інформації, для кращого її засвоєння;
- забезпечення постійного практичного опрацювання матеріалу для його кращого засвоєння;
- послідовність викладу матеріалу;
- обов'язкова присутність натури при вивченні портрета.

Методичні аспекти ґрунтуються на таких положеннях:

- 1) врахування здібностей та індивідуальності кожного студента;
- 2) розуміння кінцевої мети навчання та вимоги до даної дисципліни;
- 3) послідовність викладу матеріалу, взаємопов'язаного з попереднім;
- 4) вивчення нового матеріалу розпочинається лише після засвоєння студентами попереднього;
- 5) кожен викладач має повноцінне право на власну майстерню для роботи з студентами;
- 6) наука ґрунтується на двох науках - анатомія та перспектива;
- 7) вміння бачити правильну точку зору;
- 8) вміння бачити все узагальнено, не втрачаючи дрібниць.

Ефективність проведеного заняття залежить від емоційного захоплення студентами викладом матеріалу. Це можуть бути позитивні емоції, отримані під час заняття, цікавий матеріал та головне його подача.

Практична частина заняття передбачає охоплення великої кількості різноманітних технік, матеріалів, роботи в об'ємі та площинні напрацювання.

Враховуємо роботу над формою (пропорції, силуетне зображення, передача світлотіні тощо), простір, колірну гамма та композиція.

Змістом практичної діяльності студентів є:

- ознайомлення з особливостями художньої мови;
- різноманітність технік виконання обраної роботи;
- технологія створення образу.

Творчі вміння викладача містять в собі здатність до:

- уміння бачити проблему та знайти варіанти її вирішення;

- конструювання системи умовиводів, за якими робляться висновки про явища та їх розвиток;
- знаходження за допомогою наукових досліджень чогось нового;
- вміння поєднувати частинки в одне ціле та розбирати ціле на частини, знаходити взаємозв'язок між даними частинами.

Основні завдання в процесі вивчення живопису викладено нище:

- 1) розвинути у студентів зорове сприйняття предметів та творів живопису;
- 2) навчити зображення предметів як щось єдине ціле, взаємопов'язаних між собою, враховуючи освітлення та колірні контрасти;
- 3) навчити їх працювати зі своєю увагою та розвинути зорову пам'ять;
- 4) ознайомити з теорією живопису, з основами перспективи, кольорознавства, композиції тощо;
- 5) надати мінімум практичних та теоретичних знань в області методики, на основі чого студенти матимуть змогу викладати у вищих навчальних закладах.

Визначальне місце в роботі над портретом займає художній образ, сформований в уяві, а згодом переданий на папір. Саме образ є уособлення психології людини, здатний передати внутрішній стан автора та його почуття, відношення до світу в цілому. Він виникає з підсвідомості та передає зміст картини.

Для створення повноцінно грамотної роботи необхідно розумітися в такому терміні як композиція, знати її види та вміти застосовувати свої знання на практиці. Насамперед для написання картини необхідно бачити у своїй голові картинку, чи ідею майбутньої роботи та вміти перенести це на полотно.

Композиція як поняття включає в себе вміння закомпонувати гармонійно та цілісно предмети, елементи у щось цілісне, аби влучно передати свій задум.

Тому варто розібратися в цьому терміні детальніше. Як і в дизайні чи архітектурі, композиція має види. Одна з них – фронтальна, що являє собою плоску форму з досить невеликим ефектом глибини. Для створення фронтальної композиції необхідно врахувати її площинність, кольорові або ж тонові контрасти, фактурність предметів, та, звичайно ж, лінії.

Наступний вид композиції - об'ємна, що містить висоту, ширину та глибину. Таку композицію можна розглядати з усіх боків, при цьому всі вони матимуть об'єм.

Глибинно-просторова композиція використовується при роботі з інтер'єром. Вона побудована з предметів різноманітного розміру, форми та фактури. Разом утворюється гармонійна картинка, де всі предмети взаємопов'язані.

Правила композиції спрямовані на передачу виразності та допомагають автору передати свою ідею на полотні та покращити її. Картина може будуватися контрастах, або ж сюжетне подвоєння, таке як: добро-зло, статика-динаміка тощо.

Вивчаючи правильне композиційне розташування предметів, необхідно починати з найпростіших, найкраще геометричних. Саме такі прості вправи допомагають розвинути окомір, напрацювати точність та рівність ліній, почуття форми та кольору, а також різноманітні техніки малювання. Після того, як ви трохи наб'єте руку, необхідно додати складностей, наприклад, збільшити кількість предметів, інший за формою та розміром. Необхідно саме відчувати, що таке композиція, зрозуміти як предмети виглядатимуть найбільш гармонійно. Наприклад, більший предмет завжди знаходиться позаду меншого.

Саме в такий спосіб ви опануєте навички правильного розташування предметів, зможете будувати та вимірювати співвідношення.

Композиція, хоч і головний елемент у роботі, та вона б просто не існувала без купи інших деталей. Головний елемент – художній образ.

Картини різних епох передають стиль тих часів, манеру життя, емоції людей та їх характер. Саме тому їх легко розрізнити між собою.

В образотворчому мистецтві композиція - це "побудова художнього твору, обумовлена його змістом, характером і призначенням" [14, 121].

Всім відомо, що сприйняття полотна багато в чому залежить саме від композиції. "Композиційний початок, подібно до стовбура дерева, органічно зв'язує коріння і гілки образотворчої форми, підпорядковує її елементи один одному і цілому" [1, 32]. Створювати картину - означає будувати гармонійне зображення, поєднуючи всі частини між собою, аби створити єдине ціле.

Поняття композиції не виникло саме по собі, воно вивчалось століттями, щоразу доповнюючи новими знаннями, схемами та прийомами, аби ми спостерігали єдину цілісну картинку.

Та не варто сильно переоцінювати значення всіх правил композиції, адже, в першу чергу, художник опирається на своє уявлення, яке інколи зовсім не спирається на закони композиції. Проте саме в період навчання варто дотримуватися всіх настанов та схем, адже вони допомагають опанувати базові знання, вміти знайти співвідношення предметів та зібрати їх до купи.

Схеми мають допоміжне значення, при подальшому навчанні не має потреби заглядати в посібник, вони виникають автоматично, при постійному напрацюванні. В голові створюються готові, грамотно побудовані, ідеї.

Композиція дає відчуття простору в живописі.

У декоративно-прикладному мистецтві композиція навпаки, підкреслює площинність або ж зображення буде зображено догори, а не в глибину.

При роботі з композицією важлива кожна деталь, від маси об'єкта до його розміщення на площині, ритмічність, формат роботи тощо.

Звідки починається робота над створенням композиції? Припустимо, ви зображуєте на папері всього одну точку і виникає проблема, а де саме її розмістити. Це може бути будь-який інший предмет, проте саме з таких

дрібниць важливо знати правила композиції. А далі до цієї точки додається ще предмет, який потрібно розмістити вже в гармонії з першим.

Основними законами композиції прийнято вважати наступні: закон цілісності, новизни, контрастів та підпорядкування ідейному змісту.

Цілісність сприйняття композиції в цілому є ключовим фактором композиції. Коли кожна деталь підпорядковується іншій, відчувається баланс в картині та передається зміст твору.

Є. Кибрик писав, що "цілісність композиції залежить від здібностей художника підпорядкувати другорядне головному, злити все в один неподільний організм твору; кожна деталь його має сприйматися як необхідне, доповнювати щось важливе до розвитку задуму автора"[14].

Основними ознаками цілісності є неподільність, взаємозв'язок, неповторність кожного образу та узгодженість всіх елементів.

Окрім основних законів, існує ще вплив «рами» на композицію. "Рама" - це композиційне явище. В Древній Греції вважали, що для отримання досконалої роботи необхідно дотримуватися правила золотого перетину. Воно полягає в наступному: прямокутна площа, на якій буде зображено твір, ділиться на частини двома вертикальними та горизонтальними лініями за пропорцією 1:1,618. Саме в точках перетину даних ліній розташовують найголовніші об'єкти, тоді робота буде виглядати завершеною та досконалою.

З чого ж починається робота над власним задумом?

Для початку варто обрати формат полотна. Наприклад, для зображення водойми краще обрати горизонтальний формат, аби краще передати глибину та повітря. Вертикальний формат, інколи витягнутий догори, варто обирати для зображення дерев або гір. Не варто зображувати маленький предмет на великому форматі, адже він просто загубиться та не сприйматиметься як закінчена робота.

Другий етап – обрати точку зору. Лінія горизонту має важливе значення для сприйняття картини. Щоб зобразити пейзаж та охопити більше території, варто обрати високий горизонт, для підкреслення висоти предметів – низький.

Навіть найменша деталь повинна підпорядковуватися головному задуму, аби в результаті робота виглядала гармонійно та цілісно сприймалася.

Площина картини має рівномірно заповнюватися об'єктами. Часто композицію занадто зміщують в одну чи іншу сторону, що псує ідею твору, утворивши пустоту на полотні. Така робота виглядає неприродно. Щоб такого не трапилося, необхідно робити начерки та ескізи майбутньої роботи, після чого перенести найкращий на великий формат.

Виразність композиції підкреслюємо контрастом. Не забуваємо й про освітлення картини та правильно підібрану кольорову гамму. Саме від останнього залежатиме настрій картини. Адже один і той же пейзаж можна зобразити у світлих та у темних відтінках. В першому випадку картина сприймається як сонячна, яскрава та асоціюється з чимось хорошим. У другому випадку одразу виникає відчуття похмурого дня, смуток, апатія і т.д.

Саме такі прийоми допомагають автору більш точно передати свій задум глядачам.

Аби студенти швидко та легко зрозуміли всі правила та закони композиції, заняття повинні бути цікавими та головне – викладач має захоплюватися своєю професією та передати свій настрій іншим.

М.О.Пічкур пов'язує композиційні вміння із творчим мисленням особистості та здатністю творити художню форму, важливим показником якої є розроблення композиційної схеми, яка "в гранично загальних рисах виражає суть композиції та її тип" [8, с. 221].

На заняттях у студентів формується творча уява, розвивається естетичний смак.

Важливою особливістю зорового сприйняття, яке необхідно розвивати під час початкових занять з живопису, є константність сприйняття: «відносна постійність деяких сприйнятих властивостей предметів при порівняно широкому діапазоні умов сприйняття» [7, с. 242]. Таким чином, доходимо висновку, що художні вміння насамперед є показником зображувальної

техніки митця, його індивідуальної манери, що "розкриває рівень його майстерності" [3, с. 61].

Сучасний викладач повинен всіляко полегшувати шлях до здобуття знань, а не навпаки. Саме тому при постійному всебічному розвитку викладачів, буде підвищуватися і загальний розвиток студентів.

2.2. Методи навчання портретного зображення студентів з метою їх подальшого розвитку

Проблема безперервної освіти особистості – одна з найвагоміших і найбільш актуальних у сучасності: "нині в усіх розвинутих країнах світу проблеми підготовки спеціалістів, підвищення їхньої кваліфікації та перепідготовки визначаються як пріоритетні, що безпосередньо пов'язані з економічним і культурним розвитком, соціальною стабільністю будь-якої держави" [6, с. 26].

Завдання, пов'язані із зображенням портрета в живописі дають можливості для подальшої художньої творчості, адже вимагають детального опрацювання, різноманітних технік та використання різних композиційних засобів.

У розробці методологічних засад викладання образотворчого мистецтва як предмета естетичного циклу В.О.Сліпак зосереджує увагу на потребі формування в студентів художньо-естетичного ставлення до дійсності, розвитку художньо-образного мислення, що передбачає формування у них "уміння естетично оцінити навколишній світ і красу життєвих явищ,.. вміння оцінити мистецькі вартості, висловити емоційне ставлення до художнього образу (у вигляді відгуку, оповідання чи замальовки з пам'яті)" [12, с. 107].

Аналіз сучасних методів викладання показав, що методи навчання портрета постійно розвиваються, з'являються нові методики викладання.

Паралельно з проведенням практичних та теоретичних занять по даній темі, важливо влаштовувати групове відвідування музеїв чи виставок, що дає

змогу познайомитися з портретами різних часів, виявити різноманітність технік написання портрета та навчитися аналізувати роботи художників.

Вивчення портретного живопису дає можливість студентам розвинути естетичний смак, здійснювати самоаналіз власної роботи та перейняти досвід поколінь. Це може бути заняття-відвідування культурного місця, заняття-обговорення, бесіда чи лекція. Творчі роботи студентів, робота з натури або мистецький проект.

На заняттях варто використовувати сучасні технології, такі як мультимедійна дошка, для демонстрації прикладів або схем.

Першим завданням є побудова черепа людини з різних ракурсів, спочатку зробити швидкі схематичні замальовки з різних сторін та при різному ракурсі, після чого намалювати повноцінну роботу з детальним промалюванням деталей.

Для того, аби студенти краще засвоїли матеріал, необхідно перед початком роботи ознайомити їх зі схемою пропорції людського черепа, як зображена на рис.2.2.1. Ознайомити з анатомією людського черепа та його особливостями, після чого дати можливість студентами оглянути череп з усіх сторін.

Наступним етапом вивчення портрета є рисунок екорше (м'язи, натягнуті на череп людини, як зображено на рис.2.2.2. Перед початком роботи викладач ознайомлює студентів з усіма м'язами людського обличчя, аби студентам було простіше зрозуміти будову обличчя. На початку заняття важливо використовувати метод бесіди зі студентами, докладний виклад матеріалу, з яким вони будуть працювати на практиці.

Після успішного виконання студентами попередніх завдань можна переходити до зображення окремих частин людського обличчя, таких як ніс, губи, вухо, око. Для цього викладач ставить гіпсові зразки та ознайомлює з будовою кожною наступною частиною обличчя.

Першим завданням в цьому розділі є схематичне зображення об'єктів, після чого швидкі замальовки та повноцінна робота з опрацюванням кожного

елемента. Домашнім завданням викладач пропонує зробити замальовки всіх вище перерахованих частин обличчя своїх знайомих або ж свого ока, носа тощо.

Наступним завданням перед студентами постає гіпсова голова на великому форматі та, згодом, зображення натури графічно та в кольорі.

Важливим моментом навчання є ознайомлення студентів з кольоровою гамою при написанні портрета на полотні фарбами.

Методика виконання етюду голови натурника починається із спостереження студентів за натурою, усвідомлення ними емоційної драматургії індивідуального характеру, задуму, окреслення ритмічної виразності у розподілі світлотіні та кольорів. [15, с.221]

При написанні не варто забувати, що портрет — це насамперед враження. Тому необхідно відобразити головні риси, що виражають саме цю людину: її зачіску, розмір та форму очей і носа чи особливу форму вух.

Але метою є не просто передати ці риси, а схопити сутність. Не забувайте, що всі ми бачимо один і той же предмет чи людину по-різному, саме тому не буває ідентичних робіт, кожен має свій стиль виконання. Ніколи не зациклюйтеся про думку оточуючих на рахунок Ваших робіт, хтось буде захоплюватися, а інший просто пройде повз.

Успішне навчання студентів базується на постійному практичному закріпленні матеріалу. Важливі навички пропорціювання, тонального співвідношення, фактури поверхні, пластичного моделювання, контурів тощо.

Отже, перед початком написання портрету в кольорі, уважно дивимося на людину, яку плануємо зобразити. Яка вона? Замкнута чи весела, можливо має мужній погляд або ж сповнена енергії? Після цього подумайте, якими матеріалами Ви б зобразили її? Швидкий начерк олівцем чи етюд аквареллю?

Намітимо найбільші деталі, як волосся, загальні обриси обличчя тощо. Після чого дещо чіткіше, але вже новими лініями, як фотографія, що проявляється (рис.2.2.3.). Важливо уважно враховувати пропорції обличчя, як розташований кінчик вуха відносно очей, відносно носа, що ширше, кутики

губ чи краї носа. Спочатку малюємо вільно, а вже згодом більш прискіпливо до деталей. На такий портрет не варто витратити більше ніж 10 хвилин.

Для тренування краще намалювати їх декілька, тоді Ви помітите, як кожен наступний стає кращим і кращим.

На заняття студентам варто уважно дослідити пропорції обличчя (рис.2.2.4.). Після цього їм буде значно простіше працювати, пробудовуючи міміку та емоції людини. Щоби показати усміхнену людину, куточки рота слід підняти догори, а для цього необхідно представити, як вони розташовані у стані спокою. Спочатку робити це на око досить складно, та при постійних тренуваннях овоїти цей матеріал буде простіше.

“Потрібно поділити овал голови горизонтальними лініями на три з половиною частини. Верхня вісь – зростання волосся, посередині – рівень брів, нижче – вісь підстави носа. Відстань від волосся до брів дорівнює висоті чола. По суті, обличчя (якщо не враховувати волосся) складається з трьох рівних частин, які дорівнюють висоті чола” [16].

Після проходження всіх завдань студенти зможуть правильно та грамотно створювати портрет. Як показує практика, всі методи навчання пов'язані між собою. Саме вміння викладача застосовувати грамотні та ефективні методи навчання та всіляко заохочувати студентів дає результат на практиці.

“Ефективний розвиток професійних умінь художника залежить від рівня розвитку його фахових умінь. Тому вдосконалювати живописні вміння художника в освіті потрібно цілісно, зважаючи на всі їх структурні складові” [10].

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки можна стверджувати, що володіння живописними вміннями та ефективне їх застосування є невід'ємною частиною при створенні художнього портрета. У портреті важливо відобразити характерні риси обличчя та емоційне наповнення його виразу, щоби в подальшому отримати досконалу роботу.

У роботі досягнуто поставлених вище завдань, а саме:

Конкретизовано роль живописних умінь художника в створенні портретного зображення, що полягає в системному формуванні нових умінь та ефективних технік для роботи з портретним зображенням, дослідженні кольорових співвідношень та контрастів при зображенні обличчя людини. Прослідковано історію розвитку портрета, складності, з якими зіштовхувалися митці різних епох при пошуку нових художніх рішень.

Визначено мету і зміст формування живописних умінь студентів закладів вищої освіти, що дало чітко зрозуміти важливість вивчення такого розділу образотворчого мистецтва, як портрет та ознайомитися з тонкощами роботи з натурою;

Обґрунтовано та розроблено методику формування живописних умінь створення портретного зображення у студентів закладів вищої художньої освіти, представлено покрокові завдання для вивчення портрету та важливість працювати покроково, не переходячи до наступного завдання, доки студент не закріпив досконало на практиці попереднє;

Створено на основі теоретично опрацьованого матеріалу та власних ідей авторську композицію «Сестра», в якій втілено ідею надії на майбутнє покоління, що з надією рухається в мирне майбутнє ;

Запропоновано послідовність завдань для покрокового ознайомлення студентів з портретним живописом.

Отже, на основі опрацьованого матеріалу, виявлено що портрет є важливою темою для вивчення у закладах вищої художньої освіти. Оскільки

са́ме портретне мистецтво важливе на кожному етапі історії людства, аби донести майбутнім поколінням настрої поколінь, образи звичайних людей і силувидатних постатей.

Дослідження даної теми спонукало на створення творчої роботи, що стала втіленням вищевикладених підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від 6 до 10 років. К.: Богдана, 2003. 153с.
2. Історія портрету: веб-сайт. URL: <http://portret.lviv.ua/istoriya.html> (дата звернення 24.09.2022)
3. Кузин, В.С. Психологія [Текст] : учебник / под. ред. Б.Ф.Ломова. – 2-е изд., перераб. и доп. / В.С. Кузин. – М. : Высш. школа, 1982. – 256 с.
4. “Мона Ліза”- опис картини Леонардо да Вінчі: веб-сайт. URL: <https://moyaosvita.com.ua/mustectvo/mona-liza-opis-kartini-leonardo-da-vinchi/> (дата звернення 14.10.2022)
5. Олександр Мурашко: життя та творчість генія українського відродження - Інтернет галерея картин і скульптур KyivGallery: веб-сайт. URL: <https://kyiv.gallery/statii/oleksandr-murashko-zhyttia-ta-tvorchist-heniia-ukrainskoho-vidrozhennia> (дата звернення 22.11.2022)
6. Олійник, Віктор. Проблеми та шляхи розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України в сучасному полікультурному суспільстві [Текст] / Віктор Олійник // Вища освіта України. – 2009. – № 4. – 24-34.
7. Педагогіка : Большая современная энциклопедия / [Сост. Е. С. Рапацевич]. Мн. : «Соврем. слово», 2005. 720 с.
8. Пічкур, М.О. Навчально-методична сутність композиційної схеми [Текст] / М.О.Пічкур // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції : Теоретичні та методичні засади розвитку : тези Міжнародної наукової конференції (30 червня – 2 липня). – К., Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. – С. 220-222.
9. Портрет. Історія виникнення і особливості жанру: веб-сайт. URL: <https://lihtaryk.com.ua/portret-istoriya-viniknennya-i-osoblivosti-zhanru/> (дата звернення: 23.10.2022)

10. Ружицький В.А. Сутність і види професійних умінь учителів образотворчого мистецтва: веб-сайт. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=373 (дата звернення 22.11.2022)
11. Сисоєва, С.О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації // Наукові праці : [зб. наук. пр.] / Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад." Миколаїв. філія. – Миколаїв, 2000. – Т. 7 : Педагогіка. – С. 13-19.
12. Сліпак, В.О. Образотворча система як технологічний комплекс – крок ХХІ століття [Текст] / В.О.Сліпак // Постметодика. – 1999. – №№2, 3, 4. – С. 104-108.
13. Українське образотворче мистецтво. Історія портрета: веб-сайт. URL: <http://portret.lviv.ua/istoriya.html> (дата звернення 12.11.2022)
14. Формування системи композиційних закономірностей на заняттях з образотворчого мистецтва: веб-сайт. URL: <https://cwetochki.ru/ref-diplomnaia-rabota-formuvannia-sistemi-kompozitsiinikh-zakonomirnostei-u-molodshikh-shkoliariv-na-urokakh-obrazotvorchogo-mistetstva.html?page=3&page=30> (дата звернення 15.10.2022)
15. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах: Навч. посіб. — К., 2017. — с.
16. Як намалювати обличчя людини: веб-сайт. URL: <https://rhythmsdance.com.ua/yak-namalyuvati-oblichchya-lyudini-olivsem-roetarno/> (дата звернення 12.11.2022)

ДОДАТКИ

Рис.1. Наукова стаття

Олексійчук В.М.

студентка,

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

ЕТАПНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРИ СТВОРЕННІ ПОРТРЕТНОГО ОБРАЗУ

Портрет є одним із головних жанрів образотворчого мистецтва. Портрет – це завжди враження. Він має не тільки і не стільки відображувати основні риси портретованої людини – форму носа, зачіску, розмір очей або вуса, скільки суб'єктивно схопити сутність особистості. Якщо ж заглибитися в саме значення слова «портрет», то з французької мови воно означає «образ». Безліч художників полюбили створювати портрети саме тому, що кожна людина є унікальною та неповторною. І саме риси, що відрізняють одну людину від іншої, намагається відобразити у своїх роботах справжній майстер [1].

О. Невська у своєму дослідженні зазначає, що одне з головних у зображенні портрету є не лише передача схожості, але й розкриття духовного та внутрішнього світу людини, її переживання, емоцій та настрою [2, с. 3]. Сприймаючи портретний образ, проникаючи в думки і почуття зображуваної людини, ми досягаємо не тільки цю людину, а й її навколишній світ.

Отже, головною метою цієї роботи є розкриття особливостей навчання портретного живопису з акцентом на вираження стану душі людини, її емоцій, переживань, душевних настроїв. Завданням статті є конкретизація етапності формування вмінь майбутніх художників в галузі портрету у процесі навчання у вищих навчальних закладах.

Якби портрет як жанр живопису передував лише фотографії та виконував її функцію до появи цифрових технологій, то в нашому столітті він би вже зникнув, чого, власне, не сталося. З цього зрозуміло, що призначення портрета в сучасному світі значно більше, ніж фотографії людини. Такий спосіб відтворення образу людини дозволяє більш яскраво виразити точку зору автора на свого героя за допомогою фарб і відобразити її смисловою динаміку. Крім того, у наш час кожен може зробити портретне фото, навіть дитина, і для цього не обов'язково мати професійні навички, достатньо лише натиснути кнопку на смартфоні. Живописний же портрет виражає ще й душу людини.

Рис.2. Наукова стаття

м. Вінниця, 26-27 листопада 2021 р. | 33

Шлях художника, який вирішив створити портрет людини, розпочинається з детального вивчення образу. Згодом художник намагається відобразити власні емоції та враження від побаченого за допомогою форми та кольору.

Навчитися зображувати людину є одним з основних завдань при вивченні рисунку та живопису у вищих навчальних закладах. Портрет людини – одне із найскладніших завдань для студента, оскільки для його виконання варто докласти чимало зусиль. Не менш важливими є теоретичні знання та здатність застосовувати їх у практичному виконанні. Перед тим, як розпочати роботу з портретним образом, обов'язково потрібно зрозуміти значення організації самої постановки, підбір натури, колірної гами, стилю одягу, атрибутів чи додаткових елементів, аби створити виразну атмосферу для написання твору.

Для того, щоб навчитися вирішувати вже складніші питання творчих завдань портретної картини, для початку необхідно знати пропорції людини та застосовувати ці знання на практиці, вміти конструктивно будувати форму та виявляти рух, приводити зображення до тональної єдності та пластичної виразності.

На початку навчання студентами портретного образу варто запропонувати рисунок гіпсової голови та погруддя, тому що гіпсові голови мають класичні, а отже правильні анатомічні пропорції, з яких простіше розпочати знайомство з зображенням людини. Дуже вдалим прикладом є гіпсова голова з обрубванням форми.

При написанні ескізу вже на полотні досвідчені художники працюють одразу фарбою, а в разі помилки можуть легко виправити її. Для початківців краще працювати спочатку на картонному аркуші, не боячись зіпсувати його, а вже згодом переходити на полотно, використовуючи підмальовок. Для початку слід вивчити детально пропорції людини та виконати якомога більше практичних завдань, виправляючи помилки. Саме тому перший страх зіпсувати полотно варто відкинути, спроб буде багато.

Варто заздалегідь продумати фон майбутньої роботи та колірну гаму, найкраще, коли художник перед початком роботи знає настрої майбутньої картини. Важливо правильно обрати та визначитися з кольором обличчя і волосся. Писати починають з найбільш загального, а вже після приступають до деталей. Для насиченості колориту в роботі мінімально використовуються біліла.

При зображенні голови людини слід дотримуватися правильних пропорцій (ніс, очі, губи тощо), грамотно відображаючи їх точну форму. Звичайно, бувають різні люди, тому неможливо користуватися лише початковою схемою, її варто коректувати, залежно від особливостей

Рис.3. Наукова стаття

34 | Розвиток наукових міжгалузевих досліджень

натури. Увагу варто приділити певним рисам, що виділяють саме ту чи іншу людину, тобто те, за чим вона буде схожа на себе.

Форму голови можна порівняти з яйцеподібною геометричною формою. Це особливо важливо усвідомлювати, коли натура зображується вперше. Це допоможе уникнути складнощів початкового етапу, так як і врахування все ще актуальної традиційної академічної послідовності ведення зображення голови [3].

Важливим є щільне зображення портрету в композиції. Не слід забувати звертати увагу на освітлення й на те, що саме є джерелом освітлення (денне або штучне світло). Слід також дотримуватися грамотного відображення матеріальності живої людської природи та її зв'язку із довкіллям.

На завершальній стадії роботи необхідно зосередитися на відтворенні деталей, що формують схожість портрету з натурою. Щоби портрет був максимально схожим, варто не лише вміти правильно будувати форму голови та елементів обличчя, а й виокремити те, чим відрізняється дана натура від всіх інших. Це може бути форма обличчя, брів, губи, лінія росту волосся, вії, тощо. Все це досить важливі деталі, що формують схожість.

У послідовності навчальних завдань з живописного портрета варто виділити наступні стадії:

- 1) зображення голови в техніці гризайль;
- 2) зображення голови людини в тричвертному повороті при денному освітленні;
- 3) зображення голови людини при штучному освітленні;
- 4) етюди голови людини в різних ракурсах;
- 5) живопис голови людини в плернерних умовах;
- 6) зображення голови людини в контражурі;
- 7) зображення людини в різних емоційних станах з акцентом на міміку.

Аби повноцінно засвоїти навички зображення портрету студенти повинні постійно виконувати вправи, начерки та етюди. При виконанні етюдів у кольорі студентам необхідно змінювати напрямки і характер освітлення, фон, спробувати зображувати голову у різних ракурсах. У навчальних портретах також є обов'язковим відображувати емоції, атрибути, деталі довкілля. Саме ці елементи допомагають відтворювати характер моделі та її внутрішній стан.

Отже, в процесі вивчення та закріплення практичних навичок з портретного живопису перед студентами постає досить багато навчальних завдань. Якщо викладач правильно та вміло проєктує методику навчання, то з наростанням рівня складності завдань студент зможе легко засвоїти матеріал. Важливо постійно повторювати вивчене та виконувати різноманітні навчальні вправи, шукати приклади та застосовувати отримані знання, вміння та навички на практиці. Створення портретного образу передбачає подолання низки можливих

Рис.4. Наукова стаття

м. Вінниця, 26-27 листопада 2021 р. | 35

труднощів: вибір найбільш вдалого ракурсу голови, відтворення рис обличчя та емоцій, організація простору навколо голови. Зображення людини є одним із найскладніших завдань, проте воно ж є основою професійної майстерності кожного художника.

Список використаних джерел:

1. Денні Гр. Малювання на сніданок. Київ : ArtHuss, 2020.
2. Невская Е.В. Методика ведення учебного задания по живописи. Портрет. Санкт-Петербург : Федеральное агентство по образованию, 2010.
3. Джованни Ч. Рисунок. Художественный портрет. Москва : Giovanni CIVARDI, 2006.

Рис.1.1 Яйя з Кізіка. Автопортрет

Рис.1.2.Погруддя імператора Віттелія

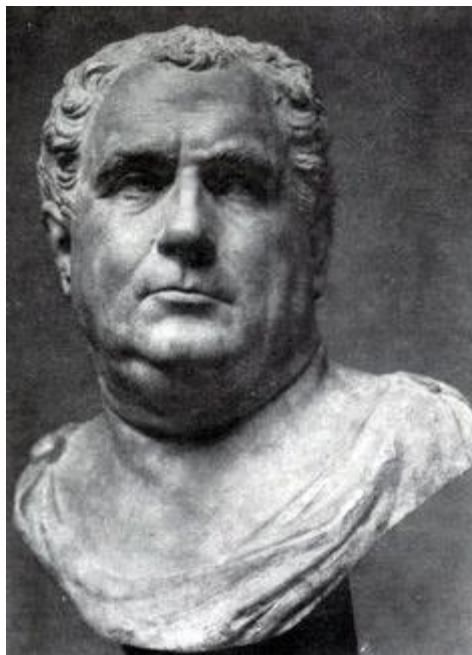

Рис 1.2.1. Леонардо да Вінчі. “Мона Ліза”. приблизно 1503-1519

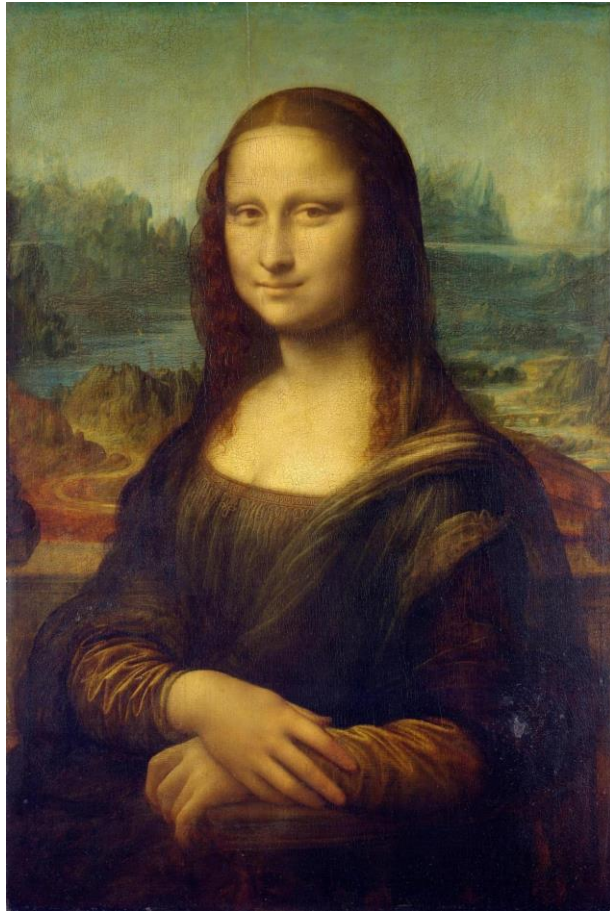

Рис.1.2.2. Олександр Мурашко. “Дівчина в червоному капелюсі” 1903 р.

Рис.1.3.1. Фотознімок сестри. 2020 р.

Рис.1.3.2. Етап творчої роботи

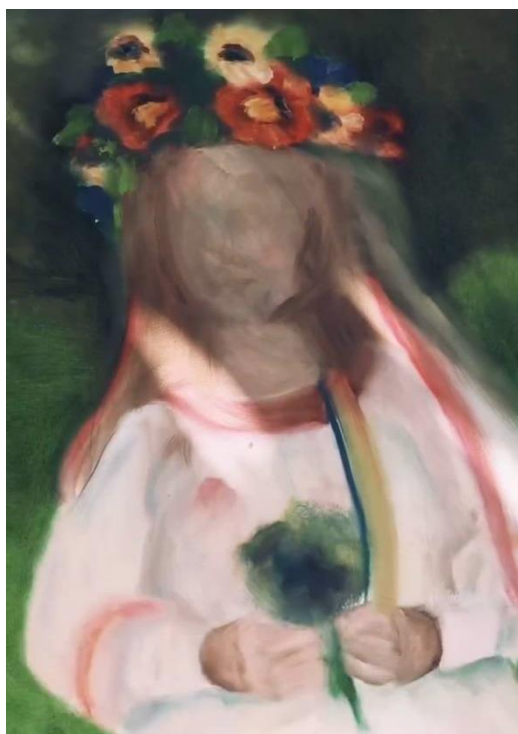

Рис.1.2.3. Етап виконання творчої роботи

Рис.1.2.4. Етап виконання творчої роботи

Рис.2.2.1. Пропорції черепа людини та його поетапний рисунок

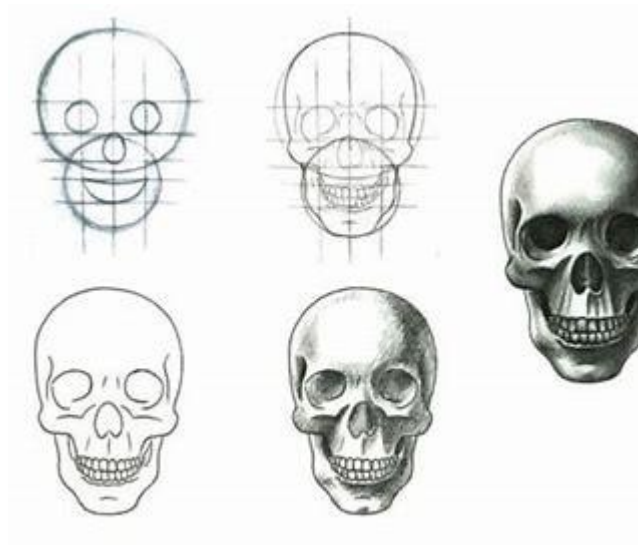

Рис.2.2.2. Рисунок екорше

Рис.2.2.3. Поетапний рисунок людського обличчя

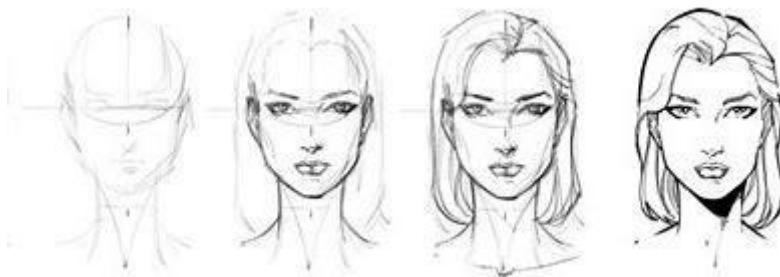

Рис.2.2.4. Пропорції людського обличчя

